

V současné době není aktuálnějšího námětu k zamyšlení a ke studiu, než je dílo Leninovo a leninské principy kulturní politiky. Důvody jsou nejméně dva. Za prvé, je to osobnost Leninova. Ne náhodou poutá stále větší pozornost všech, kteří se vážně pokoušejí najít východisko ze složité situace soudobého světa a vědí, že takové východisko může být pouze politické. A za druhé, je to právě kultura, která, v nejširším slova smyslu pochopena, je atributem tohoto východiska.

*

Lenin ve svém teoretickém díle i v politické praxi předjal celou složitost zápasů, jimiž v současné době lidstvo prochází. Jejich jádrem je rozpor mezi možnostmi, které nabízí věda a technika člověku k osvobození a rozvinutí jeho osobnosti a tím, jak je této možnosti využíváno. Tento rozpor, který se rýsoval už na přelomu století, je často formulován jako rozpor mezi kulturou a civilizací, jako rozpor mezi scientistním a humanistickým viděním světa i jako rozpor mezi mírou poznání a zvládnutí okolní přírody člověkem a mírou poznání a zvládnutí přírody v člověku.

Už na přelomu století se nabízely v rozvoji vědy a techniky dříve netušené možnosti a dynamika přírodovědního poznání a postup racionalizace slibovaly ještě více do budoucnosti. Využít ve prospěch lidstva všeho, co se nabízelo, však vyžadovalo, aby byly do historického pohybu vtaženy a aktivizovány všechny společenské třídy, všechny vrstvy a lidé schopní podílet se na vytváření dějin.

Lenin jako marxista věděl, že nezbytnou podmínkou politické a kulturní emancipace každé společnosti na bázi moderní organizace hospodářství je osvobození dělnické třídy — poslední třídy v dějinách, již nebyla dosud nikde na světě dopřána realizace na všech úsecích života;

dosud byla plně třídou pro jiné, ne však třídou pro sebe.

Lenin nebyl jediný marxista, jemuž to bylo známo. Avšak do té doby se žádný z vůdců dělnické třídy, kteří se hlásili k marxismu, neodvážil vést dělnickou třídu k praktickému naplnění její historické role. Lenin se toho odvážil. Mohl se toho odvážit neboť věděl, že dělnická třída nemůže být k seberealizaci dovedena jinou třídou, ale že proražení si cesty k ní i samo naplnění její dějinné role musí být jejím vlastním dilem. Lenin pochopil, že dělnická třída a s ní celá společnost musí projít etapou, v níž nebude dělnická třída integrována společností jako rovnocenná, ale sama se stane integrujícím činitelem společnosti.

Svůj postup zakládal Lenin nejen na důkladné znalosti revoluční teorie K. Marxe a B. Engelse, ale také na podrobné znalosti tehdejšího dělnického hnutí v Evropě a vědecké analýze politické i ekonomické situace tehdejšího kapitalismu a Ruska.

Mimořádná politická aktivita v Rusku, která vrcholila počátkem století v r. 1905 revolucí, byla i v Evropě pokrokovými mysliteli přijímána jako doklad toho, že se revoluční středisko, místo zápasů o budoucnost Evropy a světa, přesunulo do Ruska. „Ruská revoluce je revolucí světovou... na břehu Něvy, Visly a Volhy se rozhoduje v této chvíli o osudu nové Evropy a budoucího lidstva. Nasi otcové roku 89 naučili Evropu dělat buržoazní revoluci a nyní nám oplátkou dávají ruští proletáři lekce revoluce sociální“, psal v prosinci roku 1905 Anatol France.¹

Zkušenosti desetiletí bojů proti samoderžaví na ruské půdě a „kritické“ osvojení marxismu umožnily Leninovi nejen překonat omezenost sociálně demokratických představ o budoucnosti revolučního boje dělnické třídy v tehdejší Evropě

¹ Anatol France, *Do lepších časů*, Praha 1958, s. 206–207.

a v Rusku, ale překročit také hranice ruského nacionalismu.

Proletářská revoluce mohla být uskutečněna jen proletariátem samým. Představitelé nacionalismu se naopak domnívali, že je na nich, aby se dohodli, jakou cestu mají oni zvolit „pro vlast“ a kam oni mají vést národ. Lenin tento subjektivismus už v roce 1897 označil za nedostatek sociologického realismu, který nacionalistům nedovoluje, aby viděli různé třídy obyvatelstva jako samostatné historické činitele a uvažovali o těch podmínkách dané cesty, které mohou rozvíjet (nebo paralyzovat) samostatnou a uvědomělou činnost těchto tvůrců historie“.²

Nepřetržitá konfrontace marxistické teorie se současnou politickou realitou vyvíjejícího se kapitalismu v Rusku i v Evropě, odlišovala Lenina také od první generace ruských marxistů, jejichž uznávaným učitelem byl Plechanov.

Plechanov byl učitel, hlava vzdělaných marxistů: měl vždycky co zajímavého říci a vnukal učtu. Lenin naproti tomu dovedl poslouchat a vyptávat se, byl prostý, ale dovedl určovat, co bude — vnukal sebevěru a vnucoval vůli, uměl vést. Oproti Plechanovovi byl hlavou politické akce. Jeho teoretická práce, studium ekonomického vývoje tehdejšího světa a Ruska, národnostní otázky, kolonialismu, filosofie a přírodních věd, historie a sociologie, to vše sloužilo k tomu, aby si učinil konkrétní a přitom neobyčejně přesnou a ucelenou představu o tom, kde se nachází a kam spěje svět 20. století. Podle toho jednal. Jeho politické jednání bylo důkladné a cílevědomé, jak musí být politické jednání, má-li zanechat stopu v historii. Přitom byl Lenin dalek toho, aby přizpůsoboval společností ideálu, který vypracoval, aby „přistříhoval“ skutečnost, byť i podle sebeoptimálnějšího modelu. Obraz socialistické společnosti v konkrétních podmínkách Ruska tvořil v průběhu revoluce z možností a skutečností, která zde byla, nechávaje se vést jediné marxisticky pojatými zájmy spravedlivého uspořádání světa, rozvinutí a osvobození všech sil, které dřímaly nevyužity a zakrňovaly v lidových masách: v dělnické třídě i na ruské vesnici. Lenin tak vytvořil živoucí model, ale zároveň ho stále

popíral svou metodou, kritikou minulosti a přítomnosti i konfrontací samého marxismu se skutečností; z toho pramenil jeho kritický, tedy tvořivý přístup k revoluční teorii. A také jen proto mohl dát směr politickému vývoji 20. století, a to ne skrze průmyslově nejvyspělejší země, ale skrze Rusko.

Ve zvláštních podmínkách předrevolučního Ruska však vyvstala velmi naléhavé otázka spojenců v revoluci. Ani otázka spojenců v dělnickém hnutí a v revoluci se neobjevila poprvé. Poprvé však byla Leninem na první místo jako spojenec dělnické třídy postavena v politické akci vesnice. Lenin odhalil problém, který byl nasnadě. Postavil jej však zcela nově a nekonvenčně, „kriticky“ z hlediska dosavadních představ o vztazích mezi dělnickou třídou a vesnicí — a v důsledku toho zodpověděl otázku spojenců marxistickým, tvůrčím způsobem.

Jak dělnická třída, tak rolnictvo mohly uskutečnit a dovršit převrat jen za předpokladu, že budou samy představitelem moci, jež převrat uskuteční a zůstanou představitelem moci, která bude novou společností stavět. Proto byly sověty dělnických a rolnických zástupců organizátory revoluce v roce 1905 a v roce 1917; Lenin rozpoznal, že mají-li se stát skutečným subjektem dějin dosud potlačené, zaostalé a ve svém celku málo pohyblivé masy, musí zůstat sověty z nich vzešlé v čele budování sovětského života. Tak se sověty přeměnily z organizátora revoluce v organizátory socialistického budování.

Tim se naplnila nezbytná podmínka pro rozvinutí schopnosti a osobních předpokladů všech členů společnosti. Konsekvence myšlenky rovnosti v politice a v sociálním životě se stala zároveň potenciální možností čerpat všechny schopnosti lidu pro nadcházející technický, ekonomický a kulturní vzestup nejmodernější, socialistické společnosti 20. století.

Už příprava na revoluci se neobešla bez toho, aby si dělnická třída osvojila alespoň znalosti nezbytné k pochopení vlastní úlohy v dějinách, smyslu třídního boje, prostředků, jimiž je třeba ho vést a cílů revoluce. „Bez vědění jsou dělníci bezmocní, psal Lenin v roce 1895, „s vědění jsou silou“.³

² Lenin, *Spisy* 2, čes. vyd. Praha 1952, s. 519.

³ Tamtéž, s. 86.

Dělnická třída si osvojila vědomosti potřebné k provedení sociálně politického převratu. Avšak udržet vítězství znamenalo porazit buržoazii nejen vojensky. Musela být zbavena monopolu na znalosti ve správě, v ekonomice, v řízení, ve vědě a technice, v pedagogice a v organizaci; musela být zbavena hegemonie v celém duchovním životě socialistického společenství, kterou má do té doby, pokud se nové třídy nepodaří do všech důsledků nahradit exponenty zájmů staré společnosti na všech úsecích exponenty zájmů své třídy a „staré“ odborníky získat pro budování nového řádu. To však bylo daleko obtížnější než provedení převratu. Nejen proto, že carské Rusko bylo kulturně zaostalé, ale také proto, že ruskou zemi přivedla občanská válka a vojenská intervence na pokraj záhuby. Lidé byli unaveni, staré předsudky, navyklý způsob života je strhovaly zpět. Revoluce a budování sovětské společnosti však vyžadovaly neustálé vypětí, neochabující společenskou aktivitu. Lenin dovedl stále znovu a znovu aktivizovat masy. Mohl to činit jen proto, že dokázal zabránit lidem „žít jejich obvyklým životem do té míry, jak to ještě před ním nikdo nedokázal“.⁴

Jistě je možno říci, že Lenin byl nejdůslednější demokrat v politických a kulturních dějinách a největší romantik, pokud šlo o důvěru v lidi. Zároveň však byl nejreálnějším politikem. Věděl, že revoluci může i zvnějška ohrozit ještě něco jiného. než ozbrojená intervence — mezinárodní izolace. Protože viděl politický pohyb v celosvětových souvislostech, byl přesvědčen, že se socialistická revoluce nemůže uzavřít ostatnímu světu. Socialistická revoluce se naopak musela stát výzvou proletariátu kapitalistických zemí, veřejným příkladem pro všechny potlačené národy. To se mohlo stát jedině tím, že se začal socialismus budovat před tváří celého světa. Socialistická revoluce vyzývala ke konfrontaci nejvyspělejší kapitalistické státy ve všech ohledech: v politických právech a ekonomické rovnoprávnosti, v zahraniční politice a internacionálním řešení národnostní otázky i v demokratizaci kultury. Je dnes těžko docenit, co tato výzva znamenala pro kapitalistické

ký svět a co znamenala pro potlačené národy.

Výstavba socialismu před tváří celého světa, konfrontace s kapitalismem, k níž dal Lenin výzvu, vyžadovaly mimořádné vypětí pro samotný Sovětský svaz právě na kulturním úseku. Na počátku byl velkolepý pochod za kulturou, který počal bojem proti negramotnosti. Sám tento boj by však byl iluzorní, kdyby nebyl provázen a nenásledovalo po něm osvojování si kultury a kulturnosti, již dosáhly do té doby národy pokročilých zemí Evropy a Ameriky. Tento fakt byl také zdrojem sebevědomí kapitalistických států, které považovaly vítězství negramotných dělníků nad carismem za náhodné a přechodné.

Socialistická revoluce však byla i v kulturním ohledu praktickou odpovědí všem, včetně představitelů západoevropské sociální demokracie, kteří se domnívali, že socialistické revoluci musí předcházet „kulturní“ výchova mas, aniž dovedli říci, co to ve skutečnosti znamená. Na jejich adresu, v souladu s potřebami revoluce, ale zároveň v souladu s možnostmi, jež pro „zvýšení kulturní úrovně mas“ revoluce otevírala, Lenin napsal: „Naši nepřátelé nám nejednou vytýkali, že se pouštíme do neuváženého nasazování socialismu v zemi nedostatečně kulturní. Zmýlili se však, neboť jsme nezačali z toho konce, jak to mělo být podle teorie (všemožných pedantů), a politický a sociální převrat u nás byl předchůdcem onoho kulturního převratu, oné kulturní revoluce, před kterou přece jen nyní stojíme.“⁵

Uskutečnit onu „kulturní revoluci“, o níž Lenin psal a o jejíž bezpodmínečné nutnosti byl přesvědčen, znamenalo učinit ji součástí celkové politiky státu, zahrnout ji mezi naléhavé a prvořadé úkoly vedení sovětské společnosti. Tak se stal Lenin také tvůrcem kulturní politiky, která má řídit vzdělávání a kulturní vzestup, podobně jako musí být v moderním státě řízena a plánována veškerá ostatní činnost. I zde byl Lenin předchůdcem a prvním politikem, který uskutečňoval daleko dříve, než k tomu dospěly nejvyspělejší průmyslové společnosti poloviny tohoto století, centrální řízení, plánování a organizování kulturního vzestupu země.

V historické kontinuitě osobností, které

⁴ M. Gorký, V. I. Lenin, v: Vzpomínky na Lenina, Praha 1957, s. 443.

⁵ Lenin, Spisy 33, čes. vyd. Praha 1955, s. 473.

doslova pohnuly dějinami, zaujímá Lenin výjimečné místo: byl prvním moderním politikem 20. století. Lenin jako marxistický politik nechápal otázky, jež kladla společenská krize na přelomu století abstraktně, ale také ne pouze z hlediska jednoho národa, jedné společnosti. Věděl, že léčení neduhů společnosti 20. století nemůže být lokální záležitostí jednoho národa, jednoho státu, nebo samotné Evropy, ale že je třeba „mít v patrnosti veškeré obyvatelstvo celého světa.“⁶

*

Podstatnou součástí Leninova projektu společenského převratu a porevoluční výstavby byla také, zcela logicky, demokratizace kultury. Kultura zde však nemohla být představována jen tím, co bylo dosud majetkem úzké vrstvy a bylo považováno za jakýsi „dědičný“ a výlučný statek vrstvy vzdělců: osobní kultivovanost, znalost dějin, práva, filosofie, umění atp. Lenin chápal kulturu mnohem širě. Nezapomínejme, že Lenin jako moderní socialistický politik spojoval kulturu s celkovou proměnou společnosti: začínala politickou kulturou občana vznikajícího socialistického státu, zahrnovala „kulturní“ výrobu na úrovni technických vymožeností 20. století v průmyslu i v zemědělství a musela se projevit také ve formách směny uvnitř země i v mezinárodním měřítku — v obchodě.

„Kulturnost“ chápal Lenin jako všeobecné povznesení národů v sovětském státě, jako komplexní problém celého životního stylu a myšlení všech vrstev sovětské společnosti — nejen dělnické třídy a rolnictva. Demokratizace jako sociálně politický princip v kulturní oblasti drtila také dosud zafixované vědomí předrevoluční inteligence v Rusku (a i v ostatním světě), že inteligence a „horní vrstvy“ mají monopol na vědění a skutečnou kulturu, zatímco lidové masy nejsou s to dosáhnout úrovně „vzdělců“ a kultura zprostředkovávána osvětou zůstane navždy pouze ornamentem na jejich životě.

Demokratizovat kulturu nebo prakticky uskutečnit občanskou rovnost v kulturní oblasti předpokládá aktivní spoluúčast všech. Demokratizace kultury vyžaduje nejen vůli „shora“, ale také odezvu „zdola“. Lidé sami musí cítit potřebu vzdělání,

touhu účastnit se kulturního života, musí být také ochotni z vlastní vůle a z vlastního rozhodnutí překonávat překážky a přinášet i případné „oběti“, spojené se systematickým kulturním vzestupem osobnosti, s její kultivací. Bez systematickosti a soustavnosti toho nelze dosáhnout. Demokratizovat kulturu a vzdělání znamená tedy dát na jedné straně všem skutečně stejné podmínky a stejné kulturní bohatství, z něhož si mohou podle individuálního zaměření osvojovat to, co se jim stane blízkým a nezbytným. Na druhé straně to vyžaduje probuzení a pěstování určitých zájmů, stimulaci určitých motivací, které vedou k potřebě kultury a kultivace. Právě v tomto ohledu velice záleží na politickém systému a jeho cílech.

Demokratizace kultury může být reálná jen tehdy, jestliže se celé mase lidí, kteří uskutečňují „revoluční“ pochod za kulturou, dostane také dostatečně dlouhého času, dostatečné rozmanitosti cest, jichž je člověku zapotřebí, aby se z něho stala nebo spíše aby ze sebe mohl stvořit individualizovanou osobnost.

Dělnická třída a rolnictvo, měnice se v subjekt dějin, vyžadují, aby se demokratizace kultury soustředila především na „horizontální“ rozšíření, aby prolula zemi do všech koutů: pro všechny to musí být výzva a východisko, kterému budou rozumět. Tento aspekt demokratizace kultury bude asi převládat a převládá tak dlouho, pokud jej všichni nepochopí jako výzvu a východisko. Teprve pak bude možno dojít v celém rozsahu i k demokratizaci na „vyšší“ úrovni, protože na širší bázi, než ji bylo v historii lidstva dosáhnuto. Pak dojde pravděpodobně k novému vertikálnímu členění, k jisté formě „prestrukturalizace“ v tvorbě i vnímání kultury a kultivovanosti lidských vztahů, o nichž se nám dnes možná ani nezdá.

Nezúčastněnému pozorovateli nebo člověku, který nic nepochopil z historie politických převratů a jejich zákonitostí, se může zdát, že je to období umělecky a vědecky „sterilní“, že jde o zabrzdění vývoje, o jeho ochuzení. Pokud jdou s revolucí, mohou někteří lidé chtít „urychlit“ tuto etapu, zkrátit ji na nejmenší časový úsek nebo ji dokonce „přeskočit“. A odtud představa, že je možno ihned, v re-

⁶ Lenin, *Spisy* 23, čes. vyd. Praha 1955, s. 290.

voluci, a dokonce z panenské půdy nevědomosti vytvářet „čisté proletářskou“ kulturu a že masa, jež se aktivizovala v revoluci, je stejně rychle schopna okamžitě odvrhnout „vše staré“ v životě i v umění a od barvotiskového svatého obrázku se obrátit k modernímu, avantgardnímu umění.

Avšak kulturní pokrok není v tom, že se každému dostane všeho stejně, že se masy pozvednou na jistou kulturní úroveň, například na tu úroveň, že si všichni zamilují moderní umění, že přijmou za svůj styl života, jehož model vytvořila část revoluční inteligence. To by přece ve svých důsledcích znamenalo naruby obrácené „zvýšení úrovně mas“. Celý proces demokratizace kultury je živý, proměnlivý a v žádném případě se nemůže zastavit na „jisté kulturní úrovni“. Demokratizace kultury neznamena dá každému stejné penzum vědomostí, stejný vkus a dál už nic ani nedávat, ani nepožadovat — ani víc nedovolit, k čemuž takové pochopení demokratizace kultury snadno vede.

Demokratizaci kultury však nelze ani urychlit tím způsobem, že se zavrhne to, co není srozumitelné „všem“, že se ti, kteří jsou vpředu „pozdrží“, že se jejich myšlení a jejich tvorba „přizpůsobí“ úrovni „lidu“. Takové chápání demokratizace kultury není zase ničím jiným než svérázným „vynecháním“ etapy nutné k překonání diskrpance mezi kulturou a lidem; naprosté jednoty nemůže být nikdy dosaženo. Dokonalé sladění obou pólů — těch, kteří razu cestu novému, a těch, kteří vůbec dosud ani nepocitili potřebu kultury a kultivace vlastní osobnosti, nebo se jejich představy diametrálně liší, neboť každá společenská vrstva má svoje hodnoty a svoji hierarchii hodnot — je zholo nemožné. Právě napětí mezi životem a jeho reflexí (nebo odrazem) v myšlení, ve vědě, v umění, prosazující se v rozdílném životě a v rozdílnosti jeho prožívání, chápání a přetváření, což má pečeť jedinečnosti každého člověka, je zdrojem pohybu; je to napětí, bez něhož je inerce, bezživotí. Naprostá likvidace tohoto napětí je likvidací dialektiky samotného života. Je možná v představě málo důsledného myslitele. Není možná v životě a teoreticky není možná u marxisty.

Kulturní vzestup národa může být jen

výsledkem dlouhodobé, silovné a trpělivé práce, v níž je brán zřetel jak na nutnost postupovat kupředu rychle, tak na to, že přeskakovat etapy nelze, a to nejen „všeobecně“ v celospolečenském měřítku, ale ani v jednotlivých třídách a vrstvách ani u jednotlivce. Skutečný kulturní vzestup také nemůže být opravdový a hluboký, jestliže se neopírá o základy, jichž bylo ve společnosti a v její kultuře již dosaženo. „V otázkách kultury“, napsal Lenin, „je nejškodlivější ukvapenost a velikašství.“⁷

Pro kulturní pokrok, rozumíme-li jím vzestup celé společnosti co do vzdělanosti úrovně, kultivace a individualizace lidí, mezilidských vztahů, překonání jakýchkoli předsudků a omezení včetně národnostních a rasových, jsou nezbytné oba aspekty demokratizace kultury. První snad převyšuje v revoluci a po ní, druhý později. Oba jsou však v každém okamžiku v demokratizaci kultury obsaženy. Ani v období, kdy převažuje prosté šíření kultury, se nezastavil docela proces diferenciaci, přeskupování a přestrukturalizace kulturních hodnot, neustala tvůrčí činnost, i když možná (a zřejmě tomu tak je) není na prvním místě; je spíše ve stadiu sbírání sil k novému rozmachu.

Lenin si byl velice dobře vědom, že politickým převratem se jen pootevířely dveře nové epochy a že sovětskou společnost čeká teprve úkol porazit vládnoucí třídu „dopřavdy“ na poli ekonomiky a kultury. Zvláště poté, když se zhroutily naděje na revoluci v dalších evropských zemích, museli sami revolucionáři v Rusku dokázat životaschopnost svého díla.

Tvrdá skutečnost vedla Lenina k tvrdému odmítání každé cesty v kultuře, která vycházela z jakékoli a jakkoli myšlené (a svým způsobem pochopitelné) snahy obejít problém, ulehčit úkol tím, že se bez ohledu na starou kulturu vytvoří nová, „proletářská“. Právě proletářská kultura byla pro Lenina „výslednicí zákonitého vývoje souhrnu vědomostí, kterého lidstvo nabylo za útlaku kapitalistické společnosti, statkářské společnosti, společnosti byrokratické...“ „Neuvědomíme-li si jasně,“ psal Lenin, „že proletářskou kulturu můžeme budovat jedině tehdy, jestliže si přesně osvojíme znalosti kultury vytvořené

⁷ Lenin, *Spisy* 33, čes. vyd. Praha 1955, s. 486.

celým vývojem lidstva, jedině tehdy, jestliže ji přepracujeme — neuvědomíme-li si to, pak tento úkol nevyřešíme.“⁸

Pro Lenina, nejdůslednějšího revolucionáře, neobyčejně vzdělaného člověka a bystrého pozorovatele života, a to nejen ruského (v emigraci prožil asi 10 let), revoluce neznamenal absolutní zlom, prostou negaci, neboť reálný společenský pohyb je jednotou popření a kontinuity i v kultuře.

Vnitřní dialektika Leninova přístupu ke kultuře a jeho spjatost s fázemi boje dělnické třídy za osvobození společnosti jsou zvláště patrné, konfrontujeme-li výše uvedené Leninovo prohlášení o proletářské kultuře s jeho myšlenkami z článku *Stranická organizace a stranická literatura* z roku 1905⁹ a s tezí, že v každé třídní společnosti ve skutečnosti existují dvě kultury, protože vedle vykořisťovatelů jsou v „každém národě... pracující a vykořisťované masy“.¹⁰

V článku *Stranická organizace a stranická literatura* měl Lenin na mysli především stranický tisk: literaturu a noviny, které mají k lidem promlouvat „stejnou řečí“. Když psal Lenin tento článek, šlo o sjednocení revolučních sil na platformě přípravy revoluce v době, kdy „carismus již není s to porazit revoluci... a revoluce ještě není s to porazit carismus.“¹¹ Za druhé zde Lenin poukazoval na význam a ideovou závažnost literatury, pokud pocházela od spisovatelů, novinářů a vůbec publicistů, kteří se považovali za stranické spisovatele a jejichž díla a veřejná vystoupení byla také pracujícími jako stranická přijímána. Leninovi nešlo o to, aby se vyjadřoval k literatuře jako k umění, a nechtěl zavrhnout veškerou „nestranickou“ literaturu. Leninovi, když psal, že „... literární činnost nemůže být vůbec věcí individuální, nezávislou na proletářské věci, ale literární činnost se musí stát částí celkové vše proletářské věci, „kolečkem a šroubkem“ jediného, velkého sociálně demokratického mechanismu, uváděného v pohyb celým uvědomělým předvojem dělnické třídy“¹², šlo o to, že jakmile se spisovatel nebo kterýkoliv publicista považuje za mluvčího celé strany, jakmile se jeho práce objevují ve

stranickém tisku, jakmile se ve svém díle představuje, jakoby se ztotožňoval s ideologií dělnické třídy a jakmile pracující jeho díla takto přijímají, je nutné, aby strana měla právo kontroly ideového zaměření i výsledků jeho tvořivé činnosti. Je zcela pochopitelné, že spisovatel hlásící se ke straně a její ideologii nemůže svým dílem hlásat protisocialistické názory. Navíc měl tehdy Lenin na mysli nejen literaturu, ale také vydavatelskou činnost, tiskárny, šíření stranického tisku a literatury vůbec.

Lenin očekával, když psal článek *Stranická organizace a stranická literatura*, že se někteří intelektuálové ozvou proti srovnávání literatury s kolečkem a šroubkem vše proletářské věci. Věděl, že se najdou i takoví, kteří strhnou pokřik proti omezování svobody literární tvorby politikou. Ne proti takovému pokřiku, ale v zájmu věci, Lenin v témže článku poukazoval také na to, že v „literární činnosti se dá ze všeho nejméně uplatňovat mechanické usměrňování, nivelizování, podržování menšiny většiny. Je nesporné, že v tomto oboru je bezpodmínečně nutné zajistit větší volnost osobní iniciativě, individuálním zálibám, volnost myšlení a fantazii, formě a obsahu“.¹³

Leninovi bylo zřejmé, že požadavek zapojit veškerou práci v literatuře do „vše proletářské věci“ může u některých členů strany, praktických organizátorů politického boje, vést k diktátu, k úzkému praktikismu, k podržování literatury bezprostředním politickým úkolům v celé šíři. Proto Lenin upozorňoval výslovně také na to, že „literární složka stranické činnosti proletariátu nemůže být šablonovitě ztotožňována s jinými složkami stranické činnosti proletariátu.“¹⁴

V období příprav socialistické revoluce však Lenin nebojoval jen za stranickost proletářské literatury, za ideovost stranické literatury proti maloburžoaznímu estetství a ideologickému liberalismu. Lenin byl v té době nucen bojovat vůbec proti pojetí celé kultury jako vnitřně nerozrůzněného celku, jakoby uvnitř každé kultury spolu nesoupeřila různá pojetí kultury a života, jakoby kultura nereflektovala celou složitost vnitřně protikladné

⁸ Lenin, *Spisy* 31, čes. vyd. Praha 1955, s. 283.

⁹ Lenin, *Spisy* 10, čes. vyd. Praha 1957, s. 85 a následující.

¹⁰ Lenin, *Spisy* 20, čes. vyd. Praha 1957, s. 16.

¹¹ Lenin, *Spisy* 10, čes. vyd. Praha 1954, s. 38.

¹² Tamtéž.

¹³ Tamtéž, s. 39.

¹⁴ Tamtéž.

sociální struktury. Vystupoval i proti maoburžoazním iluzím o samospasitelnosti kulturního boje, proti svádění problematiky boje za politická práva pracujících na boj za zvýšení kulturní úrovně lidu, proti iluzím o možnosti pozvednout v podmínkách feudálně kapitalistického Ruska všeobecnou kulturní úroveň jako předpoklad sociální revoluce.

Leninovo rozlišování dvou kultur uvnitř každé národní kultury neznamenal nic jiného, než že položil důraz na určitý aspekt kultury: na ideový aspekt a politické důsledky liberální obhajoby „národní kultury“, skrze kterou je teprve možno uvědomovat dělnictvo o jeho historické roli. Lenin vyslovil tezi o dvou kulturách v kapitalistické společnosti v roce 1913, v době, kdy se připravovala I. světová válka a kdy šlo o to, vyzvednout internacionální základ marxistického učení, o to, aby socialistické strany vedly své členstvo a dělnickou třídu do zápasu proti válce, proti obhajobě „národního kapitálu“ spolu s „národní kulturou“.

Zásadní postoje, jak je můžeme sledovat v Leninově díle, vyplynuly z jeho konkrétně historického přístupu ke kultuře v jednotlivých fázích revolučního boje dělnické třídy. Není náhodné, že v roce 1895 psal o tom, že „dělníci bez vědění nejsou nic a s věděním jsou silou“, před níž se třese carské samoděržaví, a v roce 1905 se stavěl s veškerou rozhodností proti rozplizlosti, váhavosti a ideologické nedůslednosti některých představitelů sociální demokracie ve svérázných podmínkách Ruska a trval na nekompromisním ideovém a organizačním sjednocení a společném postupu. Po „vojenském“ vítězství revoluce pak na předním místě přirozeně byla potřeba připravit se ke konečné porážce buržoazie v pozitivní práci na všech úsecích.

Historicky i logicky se přesunulo těžiště revoluce na výstavbu, což je podle Lenina úkol nejenom politický, ale především úkol kulturní. Lenin tento faktor ve vývoji sovětské společnosti formuloval v lednu 1923 tak, že „dříve jsme hlavní důraz kladli a museli klást na politický boj, na revoluci, na dobytí moci atd. Nyní se těžiště naší činnosti mění tak, že se přesunuje na pole pokojné organizační „kulturní“ práce. Řekl bych, napsal Lenin, že se těžiště naší práce přesunuje na pole

šíření kultury, kdyby tu nebyly mezinárodní vztahy, kdybychom nemuseli bojovat za své postavení v mezinárodním měřítku. Ponecháme-li však tuto věc stranou a omezíme-li se na vnitřní ekonomické vztahy, pak těžiště práce u nás opravdu spočívá v šíření kultury.“¹⁵

Lenin v době, kdy se revoluce připravovala, i později, když šlo o zásadní ujasnění ideového obsahu kultury, a to byl právě případ jeho teze o dvou kulturách, nevyslovoval kategorické soudy o umělecké stránce kultury. Nezapomínejme také, že Lenin zpravidla kulturu nezužoval jen na umění, na krásnou literaturu; šlo mu o ideová východiska, o interpretaci historických faktů, o závěry filosofie, sociologie, ekonomie, o to, co se přejímá z učení o státu, o demokracii a svobodě, jak se nakládá se statistickými daty apod.

Lenin jako vzdělaný politik, zkušený obhájce marxismu a tvůrčí marxista věděl, že chybných názorů a stanovisek, ve svých důsledcích protisocialistických a protisovětských závěrů, k nimž došli buržoazní učenci, nedůslední nebo chybujiící marxisté, se není možno zbavit tím, že se zatají, aby se s nimi sovětská inteligence a nastupující generace nesetkala. Právě poznávání východisek a postupů, studium s konfrontací různých názorů a kapitalistické skutečnosti se skutečností socialismu mohlo nejpřesvědčivěji, podle Lenina, vést k tomu, že marxismus nebude něco „naučeného“, že komunismus nebude souhrnem nabílovaných pouček z komunistických učebnic. V projevu k mládeži na III. všeruském sjezdu komunistického svazu mládeže Ruska v říjnu 1920 Lenin prohlásil, že jde o to, „staré biflování, staré cepování nahradit uměním osvojit si celý souhrn lidských vědomostí, a to tak, aby komunismus nebyl pro vás něčím, čemu jste se naučili nazpaměť, ale byl tím, co jste sami promyslili, aby to byly výhody, které jsou z hlediska moderního vzdělání nevyhnutelné.“¹⁶

Z konfrontace Leninových názorů, jež vyslovoval v jednotlivých fázích příprav a organizování revoluce i socialistické výstavby společnosti, nelze vyvozovat, že každý z jeho názorů patří jen určité etapě, právě tak jako nelze obhájit názor, že Leninovy názory na kulturu nejsou vnitřně spjatý s konkrétními podmínkami jednot-

¹⁵ Lenin, *Spisy* 33, čes. vyd. Praha 1955, s. 472.

¹⁶ Lenin, *Spisy* 31, čes. vyd. Praha 1955, s. 285.

livých fází revoluce. V rozporu s duchem Leninova díla je také taková interpretace jeho výroků o kultuře, jakoby mu šlo jen o umění, filosofii, právo nebo podobně. Lenin velice dobře věděl, že se základy komunismu kladou ve 20. století, i když v zemi nedostatečně „kulturní“ a ekonomicky málo připravené. To znamenalo především „reorganizovat“, obnovit zemědělství i průmysl na moderní technické základně, opírající se o moderní vědu a techniku, o elektřinu, což mohli dokázat jen lidé, kteří budou mít „moderní vzdělání“. Bez toho, podle Lenina, „zůstane komunismus jen práním“.¹⁷

Leninův poměr k literatuře a umění vůbec se však zdaleka nevyčerpává pouze politickými zřeteli, z nichž je jako politik posuzoval, když kladl základy kulturní politiky socialistického státu. Měl k nim i velice osobní vztah a byl jako člověk kultivovaný, hluboce vzdělaný a citlivý, umění přístupný. Svědčí o tom jeho živý zájem o hudbu, výtvarné umění a zejména o krásnou literaturu. Hlavně ze vzpomínek jeho přátel, lidí Leninovi blízkých a spolupracovníků víme, že mu bylo umění životní potřebou. Nikdy se však nepovažoval za jeho znalce a neosoboval si právo o umění rozhodovat. Spoléhal se na odborníky, jako byli M. Gorký a A. V. Lunačarský.

Rozhodně se však Lenin choval poněkud zdrženlivě k moderním směrům v umění a dával přednost realismu a kráse, která byla srozumitelná většímu počtu lidí. Nebyl snob ani šosák, proto měl vlastní názory na umění a nepodřizoval se módě. Byl zastáncem toho, že i staré krásno je třeba zachovat a nezavrhovat je a neodmítat „opravdovou krásu“, říkat se jí jako východiska pro další vývoj jenom z toho důvodu, že je „stará“. „Proč je třeba klanět se jako bohu všemu novému, jemuž se je třeba kořit jenom proto, že je to nové?“ Takový přístup k modernímu umění Lenin odmítal ze dvou důvodů: jednak proto, že to byl názor sektářský a jednak proto, že v tom viděl mnoho pokrytectví, jak říkal, a „zajisté mnoho úcty k umělecké módě, která panuje na Západě“.¹⁸

Leninův vztah ke kultuře a jeho úsilí o to, aby došlo ke kulturnímu vzestupu

celých národů, „všeho lidu“, není možno vysvětlovat z jeho výroků o kultuře a umění. Vyvodit jej lze jen z celého Leninova úsilí revolucionáře, tvořivého marxisty, důsledného demokrata a největšího politika 20. století. Za nejpodnětnější z Leninova přístupu k nové skutečnosti je možno považovat jeho úsilí o novou syntézu podnětů, které dávalo 20. století rozvojem vědy, techniky, racionalizace, politickou aktivizací celých národů, osvobozením dříve utlačených mas a rozmachem vzdělání a kultury.

*

Leninova předvídatost kulturní přestavby společnosti 20. století se stala základem kulturní politiky sovětského státu a dodnes představuje moderní východisko pro všechny dynamické společnosti světa. Mohli bychom hovořit dokonce o jistém paradoxu, jestliže dnes, v době nástupu vědeckotechnické revoluce ve světě, se ukazuje, že před svého druhu „kulturním převrácením“ stojí soudobé západní společnosti. Právě na přelomu padesátých a šedesátých let jsou objektivně nuceny, přesto, že se proti Leninovi kdysi představitelé jejich socialistických stran holedbali vysokou kulturní úrovní svých zemí, přikročit k pronikavým reformám právě v kulturní oblasti: nejen ve sféře školské, ale i v mimoškolním vzdělávání a na úseku ostatní kultury. Právě v současné době hledají všechny státy způsob, jak přistoupit k plánování „kulturnosti“, její náplně, směru vývoje a kulturních potřeb lidu vlastních zemí.

Ve všech vyspělých kapitalistických státech se pocituje nutnost demokratizovat vzdělání tím, že se změní sociální struktura studentů na středních a zejména na vysokých školách tak, aby měla průmyslová společnost možnost čerpat potřebné talenty ze všech sociálních vrstev. Tento problém je však na bázi třídní a stavovsky rozdělené společnosti řešitelný jen s velkými obtížemi. Dosvědčují to údaje o sociálním složení studentů vysokých škol v řadě kapitalistických zemí Evropy: ve Francii studovalo v roce 1964 na vysokých školách 8,3 % synů z dělnických rodin, ve Švédsku v r. 1960 14 %, V Belgii v roce 1960 11,25 %, v Rakousku 5 %, v Dánsku v roce 1964 10 %.¹⁹

¹⁷ Tamtéž, s. 285–286.

¹⁸ Lenin, *O literatuře*, Praha 1950, s. 192.

¹⁹ Access to higher education in Europe, UNESCO 1968, s. 49.

V Sovětském svazu naproti tomu došlo, stejně jako v ostatních zemích socialistického tábora, k podstatnému sblížení sociální struktury vysokoškoláků se sociální strukturou společnosti. K tomu nedospěla ani jedna kapitalistická země, i když lze v delším časovém úseku pozorovat snahu o zvýšení procentuálního zastoupení dětí z nejnižších sociálních vrstev na vysokoškolském studiu.

K vyrovnání rozdílů však zřejmě nepostačuje formální „rovnost šancí“; výzkumy ukázaly, že ani v případech, kdy studium je z hlediska výše příjmů v nižších sociálních vrstvách únosné, neodcházejí děti na studium. Vertikální mobilitu na základě vzdělání brzdí v kapitalistických zemích takové faktory, jako je obtížnost překonat určitý okruh daný sociálním statutem rodiny, na nějž má vliv třídní rozdělení společnosti, stavovství a omezená komunikace dětí z nižších sociálních vrstev, daná ohraňovaností sociokulturního prostředí rodiny.

Celkový kulturní vzestup sovětské společnosti je do velké míry měřitelný právě demokratizací vzdělání a místem, které za-

ujímá v porovnání s ostatními zeměmi v počtu vysokoškoláků v poměru k počtu obyvatelstva v současné době. Tyto údaje z první poloviny šedesátých let můžeme sledovat v tabulce 1.

V mezinárodním srovnání zaujímá Sovětský svaz se svými 1594 vysokoškoláky na 100 000 obyvatel 2. místo za Spojenými státy severoamerickými; na 3. místě je Bulharsko, na 4. místě Holandsko a na 5. místě je Kanada. Československo se dostalo se svými 1015 vysokoškoláky na 100 000 obyvatel na 6. místo ve světě a na 3. místo mezi socialistickými zeměmi.

Abychom mohli docenit fakt, že se Sovětský svaz dostal v roce 1965 počtem vysokoškoláků na 2. místo ve světě musíme brát v úvahu, že na počátku všeobecného rozvoje vysokoškolského vzdělání, které můžeme datovat zhruba od 30. let tohoto století, byl Sovětský svaz za ostatními průmyslově vyspělými zeměmi a jeho situace byla se Spojenými státy severoamerickými nesouměřitelná. V roce 1930 bylo v SSSR na 10 000 obyvatel 19 vysokoškoláků, v USA to bylo 89; před Sovětským svazem bylo Československo s 22

Tabulka 1²⁰

Celkové počty vysokoškoláků a počet vysokoškoláků na 100 tisíc obyvatel			
země	rok	vysokoškoláků celkem	na 100 000 obyvatel
Belgie	1965	84 191	893
Francie*)	1965	413 756	850
Holandsko	1965	132 144	1 068
Kanada	1963	199 174	1 016
NSR	1965	358 100	469
Švédsko	1965	68 065	876
Švýcarsko	1964	30 488	528
USA	1964	4 950 173	2 545
V. Británie	1965	312 200	572
Bulharsko	1965	100 102	1 229
ČSSR	1965	141 687	1 015
Jugoslavie	1965	184 923	947
Maďarsko	1965	51 002	502
Polsko	1965	251 864	798
Rumunsko	1965	130 614	686
SSSR	1965	3 860 500	1 594

* pouze university

²⁰ Prameny: Document descriptif d'information sur l'accès à l'enseignement supérieur en Europe, UNESCO 1967, s. 378–381; Données statistiques com-

paratives sur l'accès à l'enseignement supérieur en Europe, UNESCO 1967, s. 38 a 41; Statistical Yearbook UNESCO 1965, s. 432–443.

vysokoškoly a Kanada s 33 vysokoškoly na 10 000 obyvatel. Mezi rokem 1930 a rokem 1960 se počet vysokoškoláků v poměru k počtu obyvatelstva zvýšil v USA více než 2×, avšak v SSSR ve stejném období vzrostl téměř 6×.²¹

Výsledky leninské kulturní politiky na úseku vysokých škol je třeba posuzovat nejen jako holý fakt, ale je zapotřebí uvažovat ještě i další souvislosti. Vybudování vysokých škol se současnou kapacitou představuje obrovské úsilí ekonomické, organizátorské i kulturní. Za prvé je nutno vidět za číslu a dynamiku růstu vysokých škol obrovské materiální prostředky, které stát na školství vynakládá. Nejde jen o vysoké školy samotné. Jde také o internáty, komunikace, učebnice, stipendia a o vědeckou a technickou úroveň celého národního hospodářství včetně terciární sféry, které vysokoškolsky kvalifikované odborníky vstřebává. Za druhé, Sovětský svaz si musel vychovat v krátké době mnoho vysokoškolských pedagogů a na středních školách připravit masy středoškoláků pro výběr na vysoké školy. Toto úsilí mění celkovou kulturní strukturu obyvatelstva, neboť zasahuje nejen všechny jeho sociální vrstvy (už v roce 1933 studovalo na sovětských vysokých školách přes 50 % dětí dělníků a více než 16 % dětí pracujících rolníků),²² ale také všechny národnosti, mezi nimiž neexistuje diskriminace v přístupu ke studiu.

Za fakty o zvýšení počtu vysokoškoláků je skryt kulturní vzestup celé společnosti. Struktura a počet vysokých škol a

vysokoškoláků v zemi se považuje za kvalitativní ukazatel celkové kulturní a vzdělanostní úrovně národa.

Nároky, které klade na lidstvo dvacáté století, není však možno uspokojit pouze vzděláním a vysokou odbornou kvalifikací. Stále důležitější se stává lidský smysl všeho úsilí na poli vědy a techniky, smysl ekonomického růstu a perspektiva člověka jako jedinečné lidské bytosti. Východisko k řešení těchto problémů nelze hledat vně kultury, vně humanistického odkazu lidských dějin. Nedostatek pozornosti k těmto problémům ve výchově, nedostatek kultivace citu a labilita vnitřní morální opory osobnosti v zracionalizovaném světě, je v současné době naléhavě pocíťován zejména mladou generací. V drogách, v alkoholu a v sexu nehledají jen laciný únik a zapomnění, ale také náhražku citového vytržení a mravního povznesení, jež přináší promýšlení života a umění, kterého se jí nedostává.

Nemůžeme se zde zabývat rozbořem této stránky života lidí 20. století; zmínili jsme se už o tom, že pozornost k ní je obsažena v Leninově koncepci kulturního vzestupu socialistické společnosti. Těžko bychom mohli také zodpovědně srovnávat úroveň snahy o zvýšení kulturní úrovně národů, jež se jistě ve všech zemích projevuje.

Jisté však je, že kulturní vzestup společnosti v současné době vyžaduje, kromě aktivní spoluúčasti intelektuálů a cílevědomého plánování a odezvy „zdola“, která je charakteristická právě pro socialistické země, také velkou institucionální a tech-

Tabulka 2²³

Počet vydaných titulů knih v roce 1964			
země	počet titulů	země	počet titulů
Belgie	3 668	ČSSR	8 533
Francie	13 479	Maďarsko	4 789
Kanada	3 000	Polsko	8 260
Švédsko	6 602	SSSR	78 204
USA*)	28 451		

*) Jsou uvedeny pouze knihy. V celkovém souhrnu nejsou započteny brožury, federální tisk, tisk universit, náboženských obcí, disertace, slovníky apod.

²¹ Srovnej: J. Auerhan, *Technika, kvalifikace, vzdělání*, Praha 1965, s. 269.

²² Stalin, *Spisy 13*, čes. vyd. Praha 1953, 323.

²³ Statistical Yearbook UNESCO, 1965, s. 432-443.

nickou základnu. V tomto ohledu je kulturní rozmach sovětské společnosti v posledních desetiletích srovnatelný s nejvyspělejšími zeměmi. Objektivně je měřitelný rozvojem nakladatelské činnosti a rozšířením hromadných sdělovacích prostředků.

Pro srovnání si nejprve uvedeme počet vydaných knižních titulů v řadě zemí v roce 1964. Můžeme je sledovat v tabulce 2.

I když se jen na základě čísel nemůžeme odvážit hodnotit obsah knižní produkce, která se dostává v jednotlivých zemích ke čtenáři, lze vyslovit předpoklad, že v Sovětském svazu i v ostatních socialistických státech byla do velké míry vyloučena pouze komerční literatura. Z tohoto aspektu pak je třeba hodnotit také fakt, že v počtu vydávaných titulů zaujímá Sovětský svaz první místo na světě.

Podobná situace je i na úseku tisku. Pro rok 1964 se odhadovalo, že na 1000 obyvatel v Sovětském svazu připadá 229 výtisků deníků; v Kanadě to bylo 223 (v anglickém a francouzské jazyce), v USA v roce 1963 337 výtisků, ve Francii v roce 1964 245, v ČSSR v roce 1964 podle odhadu 284 výtisků.²⁴

V kinofikaci je Sovětský svaz zřejmě na úrovni nejvyspělejších průmyslových zemí a ve výrobě dlouhometrážních filmů v roce 1963 zaujímal 2. místo ve světě za USA. V SSSR bylo vyrobeno 133 a v USA podle odhadu v roce 1964 181 dlouhometrážních filmů.²⁵

V radiofikaci se dostal Sovětský svaz se svými 315 radiovými koncesionáři na 1000 obyvatel v roce 1964 před Francií, která měla na 1000 obyvatel 309 radiových koncesionářů. Ve Velké Británii se uvádí pro rok 1964 296 koncesí na 1000 obyvatel; ve Švýcarsku bylo na 1000 obyvatel 263 radiových koncesionářů; Spojené státy severoamerické uvádějí na každého obyvatele jednu koncesi.²⁶

V Sovětském svazu se do poloviny 60. let nepodařilo dosáhnout srovnatelnosti v počtu televizních koncesionářů. V roce 1964 se uvádí 57 majitelů televizních koncesí na 1000 obyvatel. V USA to bylo 344 televizních koncesí, ve Velké Británii 243; nejméně z kapitalistických zemí jich uvádělo Švýcarsko — 84 na 1000 obyvatel.²⁷

Ve Velké Británii však začalo televizní vysílání již v roce 1936 a v USA již v roce 1954 připadalo na 1000 obyvatel 122 televizních koncesí, zatímco v SSSR pouze 1. Mezi rokem 1953 a 1964 se tedy počet televizních koncesionářů zvýšil v USA méně než 3×, v Sovětském svazu 57×.²⁸

Za údaji o kinofikaci, radiofikaci a počtu televizních koncesionářů je třeba vidět nejen takové faktory, jako je zvýšená komunikace, informace, účast na kulturním životě center, ale také elektrifikaci rozsáhlé země, růst lehkého průmyslu a celkové životní úrovně národů Sovětského svazu, včetně rozšiřování volného času. Kulturní rozmach v SSSR a zvýšený životní standard není patrný jen ve srovnání s minulostí v samotném Sovětském svazu, ale je výrazný také při porovnávání s ostatními vyspělými průmyslovými zeměmi světa.

Jistě se není možno domnívat, že globální údaje mohou přesně vypovídat o úrovni každé republiky Sovětského svazu a každé jednotlivé oblasti. A. I. Arnoldov v přednášce *Socialismus a kulturní pokrok*, v roce 1967 hovořil o tom, že v podmínkách socialismu přirozeně také existují mezi obyvatelstvem kulturní diference. Konkrétní výzkumy ukázaly, že v některých oblastech Sovětského svazu desetina městského obyvatelstva nečte noviny, jedna čtvrtina nečte časopisy a jedna šestina nechodí vůbec do kina. Poukázal přitom na závažný faktor, jímž je právě rozlehlost Sovětského svazu, pro kterou nemohla být ještě překonána nerovnoměrnost v dislokaci kulturních hodnot; obtíže jsou i v komunikacích, což brání obyvatelstvu vzdálenějších oblastí účastnit se kulturního života ve městech apod.²⁹

Takové obtíže se však projevují ve všech zemích, nejen tak rozlehlých, jako je SSSR nebo USA, ale i v menších evropských státech. Také v Československu existují patrné rozdíly mezi jednotlivými kraji nejen například v počtu televizních koncesionářů, ale i v počtech vysokoškoláků a středoškoláků v poměru k počtu obyvatelstva kraje.

V Sovětském svazu bylo dosaženo kulturního vzestupu, o němž před padesáti lety hovořil Lenin, a to nejen u přísluš-

²⁴ Tamtéž, s. 532.

²⁵ Tamtéž, s. 560–562.

²⁶ Tamtéž, s. 586–592.

²⁷ Tamtéž, s. 600–605.

²⁸ Tamtéž, s. 594.

²⁹ A. I. Arnoldov, *Socialismus a kulturní pokrok*, v: Československo-sovětský seminář k aktuálním otázkám kulturně osvětové práce, vyd. Osvětový ústav v Praze 1967, s. 83.

níků „vládnoucího“ národa, ale u všech národů a národností v SSSR. V době revoluce existovaly národnosti, které neměly spisovný jazyk a jiné, kde bylo gramotných hrstka. Namísto potlačování takových národností a národů, namísto decimování obyvatelstva, podnikla sovětská společnost složitou a nákladnou cestu k jejich integraci v rámci SSSR na zásadě rovnoprávnosti. Principy řešení národnostní otázky v Sovětském svazu se staly základem soudobého řešení národnostní otázky ve světě.

Chceme-li objektivně posoudit dílo, které se v Sovětském svazu podařilo ve zvýšení kulturní úrovně obyvatelstva za 50 let, nemůžeme odhlížet ani od opačné tendence, která se projevuje v populacích, jež byly před 50 lety srovnatelné s částmi populace v Sovětském svazu. Zatímco v SSSR zmizela negramotnost a zvýšila se kulturní úroveň všech, ve světě negramotnost nejen trvá, ale dokonce roste. V roce 1950 se odhadovalo, že je ve světě celkem na 700 milionů negramotných; v roce 1960 to bylo už 740 milionů a pro rok 1970 se počítá s tím, že počet negramotných ve světě stoupl na 810 milionů.³⁰

Tempo kulturního vzestupu národů Sovětského svazu můžeme považovat za jistý druh zrychlení historického času. Výsledky kulturní politiky, kterou začal Lenin uskutečňovat, představují dějinnou epochu a přitom jsou měřitelné časem lidského života; generace, které byly u zrodu Sovětského státu, se jich dožily.

Změnit kulturní profil celých národů, skutečně demokratizovat kulturu, znamená jen „rozšířit“ kulturu a kulturní instituce po celých územích „do všech koutů“; nepostačuje také „všechny“ zrovnoprávnit v přístupu ke vzdělání a kultuře pomocí zákona. Malou účinnost takové demokratizace kultury jsme viděli na faktech z kapitalistických zemí; před zákonem existuje rovnost v přístupu ke vzdělání, v souladu s článkem 26 Deklarace lidských práv, avšak děti z nízkých sociálních vrstev studuje málo.

Kulturní vzestup, k němuž v SSSR došlo, je rozhodující nejen pro budoucnost sovětské společnosti, ale socialistického tábora vůbec, protože odpovídá tendenci světového vývoje ve všech hlavních smě-

rech. Za prvé, kulturní vzestup je založen na vědecko-technické orientaci druhé poloviny 20. století. Na středních a hlavně vysokých školách převažuje v SSSR technická a přírodovědní orientace. V celkovém počtu vydaných knih jsou silně zastoupeny tzv. aplikované vědy. Jejich prostřednictvím pronikají do širokých mas odborné znalosti a zvyšuje se úroveň racionálního a technicko-odborného myšlení ve společnosti. Za druhé, vertikální sociální mobilita je neomezená a vzdělání a odborná úroveň jsou nejsilnějším komponentem sociálního statusu v socialismu. Za třetí, je v socialistických zemích věnována mimořádná pozornost řízení kultury, a to nejen z důvodů ideologických, ale také „ryze“ kulturních. Podobnost v rozvoji hromadných sdělovacích prostředků v socialistických a v kapitalistických zemích vůbec nemusí znamenat jistý způsob „konvergence“ v oblasti kultury. Centrálně uplatňovaná kulturní politika socialistických zemí má mnohem více možností účinně zasahovat proti šíření nežádoucí kultury a kulturních vzorů z hlediska potřeb humanizace společnosti a člověka. Kulturní představitelé v socialistických zemích zde mají prostor pro kulturní i ideologickou angažovanost, aniž by byli omezováni mimokulturními, ekonomickými zřeteli.

Demokratizace kultury v leninském pojetí nespočívá a nemůže spočívat jen v nekoordinované, dobrovolné práci jednotlivců (i když ji také zahrnuje), ale spočívá především v důsledném vytváření nových podmínek pro kulturní vzestup celých národů, všech, i sociálně, ekonomicky a kulturně nejzaostalejších vrstev. Je přirozené, že se takovýto kulturní vzestup může označit za vskutku revoluční, za kulturní revoluci. Avšak může k němu dojít jen za předpokladu, že se stane prvořadou věcí vládnoucí dělnické třídy. Žádné jiné třídy se něco takového v dějinách dosud nepodařilo. Přitom kvantitativní ukazatele poukazují i na kvalitativní stránku kulturního vzestupu, ať už v samotném „kulturním“ ohledu, nebo s ohledy na změny, k nimž v důsledku takového kulturního vzestupu dochází v sociokulturním prostředí rodin všech společenských vrstev, celých generací, či konečně ve stále se

³⁰ M. Adiseshiah, *Education and Culture in the Service of Development*, in: *Convergence*, vol. II, No. 1. 1969, s. 24.

zrychlujícím „zkvalitňování“ populace jako celku, neboť si osvojuje znalosti, způsob myšlení a životní styl, který mění sociokulturní prostředí celých národů. Důsledky se dotýkají i genetických faktorů.

Demokratizace kultury jako princip kulturní politiky socialistického státu se neomezovala jen na Sovětský svaz. Na mezinárodním srovnání některých čísel jsme mohli pozorovat neobyčejný kulturní vzestup v ostatních socialistických zemích. Demokratizace kultury, její rozsah, hloubka i tempo jehož bylo dosaženo v Sovětském svazu v uplynulých desetiletích se však stala i impulsem pro vyspělé kapitalistické země. Mimořádný význam pak měla leninská kulturní politika pro země tzv. třetího světa: právě tam, stejně jako v kapitalistických zemích se však ukazuje, jak neobyčejně obtížné je dosáhnout kulturního vzestupu bez radikálních sociálně politických proměn.

Резюме

М. Гулакова: Ленин и культура

Автор ставит вопрос, какое значение имеет политическо-организаторская и теоретическая деятельность Ленина для демократизации культуры в обществе 20 века, а прежде всего в социалистическом обществе.

Она исходит из сочинений Ленина, из статистических материалов Юнеско, относящихся к области школ и массовых средств, и из современных статей о культуре.

Работа состоит из трех частей:

- 1) Характеристика подхода Ленина к революции
- 2) Ленинская концепция демократизации культуры
- 3) Культурный подъем в СССР по сравнению с международными показателями.

1) Ленин в своих теоретических сочинениях и на практике предвосхитил всю сложность борьбы, которую проходит человечество в настоящее время. В социализме он нашел политический выход, адекватный 20-ому веку. Он стал первым современным и до сих пор величайшим политиком этого столетия.

2) Ленинская концепция демократизации культуры была составной частью его проекта социалистического строительства. Он объединял образование и специальность на базе научно-технического развития в условиях 20 века с культивацией и индивидуализацией человеческой личности и с гуманизацией общества. Его понимание культурности было направлено к новому синтезу, преодолевающему существующую дисбалансацию между цивилизацией и культурой. Как политик он первым

оформил принципы культурной политики и включил планирование культурного подъема и руководство им в социалистическую политическую систему.

3) Результатом ленинской культурной политики является быстрый культурный подъем народов СССР. Этот подъем очевиден не только по сравнению с положением в дореволюционной России, но и по сравнению с самыми развитыми странами мира. Динамика культурного подъема основана как на чисто культурных факторах, так на вертикальной мобильности советского общества.

Summary

M. Huláková: Lenin and Culture

The author deals with the question of the importance of Lenin's political and organizational as well as theoretical activity for the democratization of culture in the 20th century society, and particularly in the socialist society.

She proceeds from Lenin's work, the statistical materials of UNESCO from the sphere of school education and mass media, and the contemporary studies concerning culture.

The study is divided into three parts:

1. The characteristics of Lenin's approach to revolution.
2. Lenin's conception of democratization of culture.
3. The cultural advancement in the USSR in an international comparison.

Ad 1. In his theoretical and practical work, Lenin anticipated the whole complexity of the struggles undergone by mankind in modern times. He saw the political starting-point adequate to the 20th century in socialism. He has become the first modern — and until now the greatest — politician of this century.

Ad 2. Lenin's conception of democratization of culture was a part of his project of building up socialism. He linked education and qualification on the basis of the scientific and technical development under the 20th century conditions with the cultivation and individualization of the human personality and with the humanization of society. His conception of culture tended to a new synthesis bridging the present discrepancy between civilization and culture. He was the first politician to formulate the principles of cultural policy and to integrate the planning and management of the cultural advancement of society into the socialist political system.

Ad 3. The Leninist cultural policy results in a quick cultural advancement of the nations of the USSR. This advancement is evident not only in comparison with the situation of the pre-revolutionary Russia but also in comparison with the most developed countries in the world. The dynamics of the cultural advancement is based on both the purely cultural factors and the vertical mobility of the Soviet society.